การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมทักษะการสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาล ในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต

Nursing Care of Persons with Psychiatric Problems: The Development of a Practicum Course to Promote Reflection Skills among Nursing Students

ลำเจียก กำธร[1*], จิณัฐตา ศุภศรี[1] และ ฐาปนี อัครสุวรรณกุล[1]

Lamchiek Khumtorn[1*], Jinatta Suppasri[1] and Thapanee Akarasuwankun[1]

วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี ตรัง[1*]

บทคัดย่อ

การเขียนบันทึกการเรียนรู้ เป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมทักษะการสะท้อนคิดแก่ผู้เรียนได้ การวิจัยกึ่งทดลองนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สำรวจและเปรียบเทียบพฤติกรรมสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาล ก่อนและหลังได้รับมอบหมายให้เขียนบันทึกการเรียนรู้ 2) เพื่อเปรียบเทียบระดับการสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาลก่อนและหลังได้รับมอบหมายให้เขียนบันทึกการเรียนรู้ และ 3) เพื่อสำรวจความคิดเห็นของนักศึกษาพยาบาลต่อการเขียนบันทึกการเรียนรู้ในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาพยาบาลศาสตรบัณฑิตชั้นปีที่ 3 วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี ตรัง จำนวน 116 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ 1) บันทึกการเรียนรู้หลังสิ้นสุดการเรียนในแต่ละสาระการเรียนรู้ 4 ครั้ง 2) แบบวัดพฤติกรรมสะท้อนคิดมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .86 และ 3) แบบสอบถามความคิดเห็นต่อการเขียนบันทึกการเรียนรู้ ประกอบด้วยประโยชน์ของการเขียนบันทึกการเรียนรู้ และอุปสรรคของการเขียนบันทึกการเรียนรู้ หาค่าความเชื่อมั่นรายด้านเท่ากับ .91 และ .89 ตามลำดับ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ Paired t–test ผลการศึกษาพบว่า

นักศึกษาพยาบาลมีคะแนนพฤติกรรมสะท้อนคิดสูงกว่าก่อนทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05 (t=26.62, p<.05) และเปรียบเทียบคะแนนระดับการสะท้อนคิดของนักศึกษาในการเขียนบันทึกการเรียนรู้พบว่ามีคะแนนสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 (t=13.27, p<.05)

อาจารย์พยาบาลควรได้รับการส่งเสริมให้มีความรู้ความเข้าใจและนำแนวคิดการเขียนบันทึกการเรียนรู้ไปใช้ในการเรียนการสอนรายวิชา เพื่อส่งเสริมทักษะสะท้อนคิดให้กับนักศึกษาพยาบาล

คำสำคัญ: การพัฒนาการจัดการเรียนการสอน, การส่งเสริมทักษะการสะท้อนคิด, นักศึกษาพยาบาล, วิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต

*ผู้ให้การติดต่อ (Corresponding e-mail: lgumtorn@gmail.com เบอร์โทรศัพท์ 089-7005380)

Abstract

Journal writing is an activity that promotes the reflective thinking competency among learners. This quasi-experimental research aimed to: 1) study the scale of reflective behaviors, 2) study student's competency level for reflective thinking, and 3) study the student's opinion towards journal writing. The subjects were 116 nursing students in their third year at the Boromarajonani College of Nursing in Trang. The study was undertaken in the course "Nursing Care of Persons with Psychiatric Problems Practicum". Students were assigned to write a reflective journal after each learning module (4 times). Research instruments were: 1) a scale of reflective behaviors, 2) student's reflective journal, and 3) student's opinions towards reflective journal questionnaire Data were analyzed by using percentage, mean, standard deviation, and paired sample t-test. The results of this study are as follows.

The scale of the student's reflective behaviors was higher than before the experiment at a statistically significant level (t=26.62, p<.05). And the student's reflective journal practice showed a higher level than before the experiment at a statistically significant level (t=13.27, p<.05). nurse educators should be trained about the use of journal writing and promoting reflection competency among nursing students.

Keyword: Teaching-Learning Development, Reflection Skills, Nursing Students, Psychiatric Nursing

บทนำ

การศึกษาในศตวรรษที่ 21 เป็นความท้าทายด้านการศึกษาเป็นอย่างมาก การเตรียมผู้เรียนและผู้สอนให้มีความตื่นตัวและเตรียมพร้อมในการจัดการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญ เพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะสำหรับการออกไปเผชิญสู่โลกในยุคใหม่ได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้ผู้สอนต้องสร้างโอกาสในการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เกื้อหนุนแก่ผู้เรียน และพัฒนาสื่อการเรียนการสอนให้ทันสมัยเหมาะสม เพื่อตอบสนองผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 จะต้องมีทักษะ 3R 7C โดยเฉพาะการจัดการเรียนการสอนทางการพยาบาล ที่ผู้สอนต้องมีความรู้และทักษะเชิงวิชาชีพ และสอนโดยคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคลของผู้เรียน (เบญจวรรณ ถนอมชยธวัช, ผ่องศรี วาณิชย์ศุภวงศ์, วุฒิชัย เนียมเทศ และณัฐวิทย์ พจนตันติ, 2559) วิชาชีพการพยาบาลเป็นวิชาชีพที่ต้องปฏิบัติงานในสถานการณ์ที่หลากหลายและเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ ซึ่งต้องปฏิบัติการพยาบาลโดยใช้กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ การเรียนรู้จากประสบการณ์หรือการสะท้อนคิดจากการปฏิบัติ (Reflective Practice or Reflection on Practice) จึงมีความสำคัญต่อการคิดตัดสินใจแก้ปัญหาในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้รับบริการโดยจะช่วยให้เกิดทักษะในการแก้ปัญหาที่ยึดผู้รับบริการเป็นศูนย์กลาง รวมทั้งช่วยให้เข้าใจเหตุผลของการปฏิบัติได้ดีขึ้น (Chirema, 2007) การจัดการเรียนการสอนทางการพยาบาลในปัจจุบันมีจุดมุ่งหมายหลัก คือมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ เนื่องจากระหว่างที่เรียนภาคปฏิบัตินักศึกษาต้องฝึกให้การพยาบาลกับผู้ป่วย และเมื่อจบการศึกษาเป็นพยาบาลก็มีความจำเป็นที่

ต้องมีความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ เพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจและแก้ปัญหาให้กับผู้ป่วย (ศิราณี เก็จกรแก้ว, 2552)

การนำแนวทางการจัดการเรียนการสอนโดยการสะท้อนคิด (Reflective Thinking) มาใช้ในการจัดการเรียนการสอนภาคปฏิบัติ จึงเป็นอีกวิธีหนึ่งที่สามารถพัฒนาทักษะด้านการคิดและการแก้ปัญหา ในการพยาบาลผู้ป่วยซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ไม่หยุดนิ่ง (Bulman & Schutz, 2013) นอกจากนี้การใช้แนวทางการสะท้อนคิดในการจัดการเรียนการสอนภาคปฏิบัติ ถือเป็นวิธีที่มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาความรู้จากทฤษฎี และความคิดรวบยอดของตนเองนำมาสู่การปฏิบัติทางการพยาบาลได้อย่างชัดเจน และเป็นวิธีการเรียนที่กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ขั้นสูง (พิมพาภรณ์ กลั่นกลิ่น, นิตยา ไทยาภิรมย์ และพัชรี วรกิจพูนผล, 2551) การส่งเสริมให้นักศึกษาพยาบาลรู้จักการคิดสะท้อนกลับ ในขณะที่มีการเรียนการสอนบนคลินิกเป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้มีการนำข้อมูลทางด้านทฤษฎีและการปฏิบัติมาประยุกต์ใช้เข้าด้วยกันได้เป็นอย่างดี (Atkins & Murphy, 1993) อันจะช่วยให้นักศึกษาสามารถระบุปัญหา อธิบาย และแก้ปัญหาในการปฏิบัติการพยาบาลและให้เหตุผลได้อย่างรอบคอบมากขึ้น

นอกจากนี้การใช้กระบวนการสะท้อนคิดยังเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ในการพัฒนาการปฏิบัติการพยาบาล (Andrews, 1996) ก่อให้เกิดการพัฒนาความรู้ทางการพยาบาลและเกิดการดูแลผู้ป่วยครอบคลุมแบบองค์รวมมากขึ้นต่อไป การพัฒนานักศึกษาพยาบาลให้มีทักษะสะท้อนคิดควบคู่ไปกับการเรียนการสอนในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต เป็นสิ่งที่ควรตระหนักและควรส่งเสริม เพราะนอกจากจะช่วยพัฒนานักศึกษาพยาบาลให้มีคุณลักษณะของพยาบาลจิตเวชที่ดีแล้ว ยังช่วยให้เกิดการพัฒนาทักษะทางปัญญาด้วย

ผู้วิจัย ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการเรียนการสอน โดยการสะท้อนคิดโดยเฉพาะการฝึกภาคปฏิบัติรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต ซึ่งนักศึกษาต้องดูแลผู้ป่วยจิตเวชเป็นรายบุคคล จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้ตัวเองเป็นเครื่องมือในการบำบัด (Therapeutic Use of Self) รวมทั้งการใช้เทคนิคในการสนทนากับผู้ป่วย โดยเฉพาะการใช้เทคนิคการสะท้อนคิด (Reflecting Content or Reflecting Felling) เพื่อเป็นสื่อในการเข้าใจผู้ป่วยและช่วยให้ผู้ป่วยจิตเวชรู้จักและเข้าใจตัวเองมากขึ้น นำไปสู่การช่วยเหลือผู้ป่วยได้อย่างเหมาะสม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสำรวจและเปรียบเทียบพฤติกรรมสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาล ก่อนและหลังได้รับมอบหมายให้เขียนบันทึกการเรียนรู้ในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต

2. เพื่อเปรียบเทียบระดับการสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาล ก่อนและหลังได้รับมอบหมายให้เขียนบันทึกการเรียนรู้ในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต

3. เพื่อสำรวจความคิดเห็นของนักศึกษาพยาบาลต่อการเขียนบันทึกการเรียนรู้ในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต

กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิด “การเขียนบันทึกการเรียนรู้ (Reflective Journal)” ของกิบบ์ (Gibbs, 1988) มาประยุกต์ใช้ในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิตโดยหวังว่าการเขียนบันทึกการเรียนรู้จะช่วยพัฒนานักศึกษาให้รู้จักคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบและเป็นนักสะท้อนคิด (Reflective Practitioner) ในอนาคต ดังภาพ

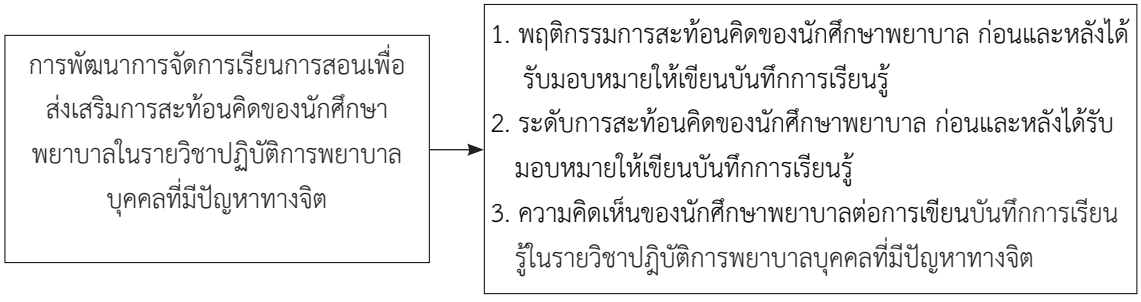

ภาพ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง (Quasi-Experimental Research) แบบกลุ่มเดียววัดผลก่อนและหลังการทดลอง (One Group Pre-Post Test Design)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นนักศึกษาหลักสูตรพยาบาลศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี ตรัง กลุ่มตัวอย่างทำการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เป็นนักศึกษาพยาบาลชั้นปีที่ 3 ปีการศึกษา 2557 จำนวน 116 คน ที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. เครื่องมือที่ใช้ในการทดลอง

1.1 บันทึกการเรียนรู้ เป็นรายงานสรุปการเรียนรู้ที่นักศึกษาเขียนภายหลังการเรียนภาคปฏิบัติในแต่ละสาระการเรียนรู้

2. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

2.1 แบบประเมินพฤติกรรมสะท้อนคิด เป็นแบบประเมิน เชษฐา แก้วพรม (2556) แปลและพัฒนาจากแบบวัดของ Sobral (2005) มีข้อคำถามทั้งสิ้น จำนวน 14 ข้อ ลักษณะคำตอบเป็นแบบมาตรประมาณค่า 4 ระดับ จากคะแนน 1- 4 ได้แก่ ไม่เคยทำ ทำนาน ๆ ครั้ง ทำบ่อย ๆ และทำเป็นประจำ

2.2 แบบสอบถามความคิดเห็นต่อการเขียนบันทึกการเรียนรู้ เป็นแบบสอบถาม เชษฐา แก้วพรม (2556) พัฒนาจากแบบวัดของ Chong (2009) ลักษณะเป็นแบบมาตรประมาณค่าประกอบด้วยข้อคำถามเกี่ยวกับประโยชน์ของการเขียนบันทึกการเรียนรู้ จำนวน 10 ข้อ และอุปสรรคของการเขียนบันทึกการเรียนรู้ จำนวน 5 ข้อ

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

1. แบบประเมินพฤติกรรมสะท้อนคิด มีค่าความเชื่อมั่นโดยรวมด้วยวิธีการของครอนบาค เท่ากับ .86

2. แบบสอบถามความคิดเห็นต่อการเขียนบันทึกการเรียนรู้ มีค่าความเชื่อมั่นรายด้านด้วยวิธีการของครอนบาค เท่ากับ .91 และ .89 ตามลำดับ ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยนำเครื่องมือดังกล่าวมาใช้โดยการขออนุญาตและไม่ได้มีการดัดแปลงจึงไม่ได้นำไปตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือซ้ำ เนื่องจากใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษาพยาบาลเช่นกัน และมีค่าความความเชื่อมั่นอยู่ในระดับสูง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ทำร่วมกับการจัดการเรียนการสอนรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต มีระยะเวลาในการนิเทศทั้งสิ้น 3 สัปดาห์ เนื้อหาและประสบการณ์ภาคปฏิบัติที่ผู้เรียนต้องได้รับตามสาระการเรียนรู้มี ดังนี้ 1) แผนการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต 2) รายงานกรณีศึกษาผู้ป่วยที่มีปัญหาทางจิต 3) แผนการสอนสุขภาพจิตศึกษา 4) ให้สุขภาพจิตศึกษาแก่ผู้ป่วยจิตเวชและญาติ 5) บันทึกและวิเคราะห์การสร้างสัมพันธภาพเพื่อการบำบัดและการสนทนาเพื่อการบำบัด 6) แผนการจัดกิจกรรมกลุ่มเพื่อการบำบัดและฟื้นฟู 7) จัดกิจกรรมกลุ่มเพื่อการบำบัดและฟื้นฟู 8) สังเกตและสัมภาษณ์ผู้ป่วยจิตเวชที่แผนกผู้ป่วยนอกและบันทึกรายงาน 9) นำเสนอความรู้ใหม่เกี่ยวกับงานสุขภาพจิตและการพยาบาลจิตเวช 10) ให้การพยาบาลผู้ป่วยที่ทำการรักษาด้วยไฟฟ้า โดยนักศึกษาจะถูกแบ่งเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละ 8 คน เพื่อฝึกปฏิบัติการพยาบาลแก่ผู้ป่วยจิตเวชในแต่ละหอผู้ป่วย โดยมีอาจารย์นิเทศประจำกลุ่ม 1 คน รับผิดชอบนิเทศนักศึกษาภาคปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้วางแผนการวิจัยร่วมกับผู้รับผิดชอบรายวิชาและทีมผู้สอนโดยกำหนดให้นักศึกษาเขียนบันทึกการเรียนรู้หลังสิ้นสุดการเรียนภาคปฏิบัติแต่ละสาระการเรียนรู้จำนวน 4 ครั้ง ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ออกแบบการเขียนบันทึกการเรียนรู้ตามแนวคิด Reflective Cycle ของกิบบ์ (Gibbs, 1988) ซึ่งประกอบด้วยการคิด 6 ขั้นตอนได้แก่ 1) การคิดทบทวนรายละเอียดของเหตุการณ์ 2) การทบทวนความรู้สึกที่มีต่อเหตุการณ์ 3) การประเมินผลกระทบของเหตุการณ์ 4) การคิดเชื่อมโยงเหตุการณ์ตามหลักเหตุผล 5) การสรุปการเรียนรู้จากประสบการณ์และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง และ 6) การคิดวางแผนนำความรู้ไปใช้ในอนาคต ซึ่งการสอนภาคปฏิบัติในรายวิชานี้ใช้อาจารย์นิเทศจำนวนทั้งสิ้น 4 คน รับผิดชอบสอนนักศึกษาคนละ 4 กลุ่ม ผู้วิจัยทำการเตรียมอาจารย์นิเทศโดยจัดประชุมชี้แจงแนวคิดการจัดการเรียนการสอนด้วยการสะท้อนคิด (Reflective Learning) เพื่อให้เข้าใจบทบาทและมี แนวการสอนในทิศทางเดียวกัน หลังได้รับบันทึกการเรียนรู้จากนักศึกษาแต่ละครั้ง อาจารย์นิเทศมีหน้าที่อ่านเพื่อประเมินและให้คะแนนตามเกณฑ์ และจับประเด็นการเรียนรู้ที่สำคัญเพื่อนำไปอภิปรายในชั่วโมงเรียนถัดไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ข้อมูลส่วนบุคคล นำมาแจกแจงความถี่ วิเคราะห์ด้วยสถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

2. เปรียบเทียบความแตกต่างของคะแนนพฤติกรรมสะท้อนคิดและระดับการสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาล ระหว่างก่อนกับหลังการฝึกภาคปฏิบัติรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต วิเคราะห์ด้วยสถิติ Paired t–test โดยมีการทดสอบข้อตกลงเบื้องต้นการแจกแจงข้อมูลเป็นปกติ (Test of Normality) โดยคำนวณ Skewness/Standard Error และ Kurtosis/Standard Error พบว่า ค่าคะแนนความแตกต่างของ

คะแนนพฤติกรรมสะท้อนคิด ก่อนการฝึกภาคปฏิบัติ มีค่าเท่ากับ -1.04, -0.32 ตามลำดับ และระดับการสะท้อนคิดก่อนการฝึกภาคปฏิบัติมีค่าเท่ากับ -0.24, -1.26 ตามลำดับ และหลังการฝึกภาคปฏิบัติมีค่า Skewness/Standard Error และ Kurtosis/Standard Error ของคะแนนพฤติกรรมสะท้อนคิด มีค่าเท่ากับ 1.10, 0.37 ตามลำดับ และระดับการสะท้อนคิด มีค่าเท่ากับ 0.22, -0.70 ตามลำดับ สำหรับเกณฑ์ประเมินระดับการสะท้อนคิดจากบันทึกการเรียนรู้ตามแนวคิดของ Williams (2000) อ้างใน เชษฐา แก้วพรม (2556) ซึ่งแบ่งระดับการสะท้อนคิดเป็น 5 ระดับ ได้แก่ 0 = ไม่มีการสะท้อนคิด 1 = อธิบายประสบการณ์การเรียนรู้ 2 = อธิบายความรู้สึกที่เกิดขึ้น 3 = อธิบายเหตุผลของการกระทำหรือความรู้สึก และ 4 = เชื่อมโยงประสบการณ์กับองค์ความรู้

การพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่าง

ทำหนังสือผ่านคณะกรรมการจริยธรรมในงานวิจัย วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี ตรัง พร้อมเครื่องมือวิจัยพิทักษ์สิทธิของกลุ่มตัวอย่าง โดยชี้แจงให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการดำเนินการ และการนำไปใช้ประโยชน์ ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างมีสิทธิ์ที่จะตอบรับหรือปฏิเสธการเข้าร่วมการวิจัยได้ตลอดระยะเวลาการทำวิจัย โดยไม่ต้องระบุเหตุผล กรณียินดีให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามจะไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อกลุ่มตัวอย่าง ข้อมูลหรือคำตอบที่ได้จะเก็บรักษาเป็นความลับและปกปิดไว้ ผลการวิจัยไม่เสนอเป็นรายบุคคลแต่จะนำเสนอในภาพรวม ใช้เผยแพร่เพื่อเป็นประโยชน์เฉพาะวิชาการเท่านั้น และไม่ก่อให้เกิดความเสียหายใด ๆ ทั้งต่อบุคคลและองค์กร

ผลการวิจัย

1. การเปรียบเทียบพฤติกรรมสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาล ก่อนและหลังได้รับมอบหมายให้เขียนบันทึกการเรียนรู้ในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต

ตาราง 1 การเปรียบเทียบคะแนนพฤติกรรมสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาลก่อนกับหลังการเรียน (n=116)

พฤติกรรมสะท้อนคิด	ก่อนการเรียน		หลังการเรียน		*t*	*P*
	M	*SD*	*M*	*SD*		
1. การวางแผนเตรียมความพร้อมสำหรับการเรียน	2.00	0.61	2.82	0.63	14.62	.042
2. การพูดคุยกับเพื่อน ๆ เกี่ยวกับสิ่งที่ได้เรียนในแต่ละวัน	2.53	0.64	3.35	0.61	12.37	.049
3. การทบทวนเนื้อหาที่เคยเรียนไปแล้ว	2.01	0.62	2.65	0.65	12.68	.044
4. การทบทวนและเชื่อมโยงความรู้แต่ละวิชาเข้าหากัน	1.85	0.67	2.70	0.61	14.37	.045
5. การคิดเปรียบเทียบสิ่งที่อยากรู้กับความรู้ที่ได้รับจากรายวิชา	2.11	0.75	2.98	0.69	14.33	.047
6. การคิดทบทวนว่ากำลังเรียนอะไร และเรียนเพื่ออะไร	2.65	0.74	3.30	0.61	11.46	.048

ตาราง 1 (ต่อ)

พฤติกรรมสะท้อนคิด	ก่อนการเรียน		หลังการเรียน		*t*	*P*
	M	*SD*	*M*	*SD*		
7. การทบทวนเนื้อหาและสร้างข้อสรุปเพื่อให้เข้าใจมากขึ้น	2.06	0.66	2.83	0.72	12.61	.042
8. การคิดไตร่ตรองว่าสิ่งที่กำลังเรียนมีคุณค่าต่อฉันอย่างไร	2.55	0.70	3.26	0.63	11.41	.036
9. การพยายามปรับตัวให้คุ้นเคยกับรายวิชาที่เรียน	2.61	0.66	3.26	0.66	13.23	.045
10. การทบทวนว่าเหตุการณ์ต่างๆ ทำให้ฉันเรียนรู้อย่างไร	2.25	0.73	3.23	0.61	16.73	.038
11. การทบทวนว่าแต่ละวันได้เรียนรู้อะไรบ้าง	2.23	0.67	3.09	0.68	15.36	.041
12. เมื่อพบสถานการณ์ใหม่ ความพยายามที่จะเรียนรู้	2.71	0.73	3.42	0.63	11.80	.037
13. ความพยายามค้นหาข้อดีของเหตุการณ์เพื่อการเรียนรู้	2.46	0.73	3.31	0.60	15.92	.043
14. การประเมินผลงานของตนเองเพื่อการพัฒนาในอนาคต	2.32	0.79	3.43	0.61	17.93	.044
โดยรวม	**2.31**	**0.41**	**3.12**	**0.38**	**26.62**	**.040**

จากตาราง 1 คะแนนพฤติกรรมสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาล ก่อนและหลังได้รับมอบหมายให้เขียนบันทึกการเรียนรู้ พบว่าภายหลังการฝึกเขียนบันทึกการเรียนรู้ นักศึกษาพยาบาลมีคะแนนพฤติกรรมสะท้อนคิดสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05 (t=26.62, p<.05) โดยมีคะแนนพฤติกรรมสะท้อนคิดก่อนการเรียนต่ำกว่า (M=2.31, SD=0.41) หลังการเรียนมีคะแนนพฤติกรรมสะท้อนคิดสูงกว่าก่อนการเรียน (M=3.12, SD=0.38)

2. การเปรียบเทียบระดับการสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาล ก่อนและหลังได้รับมอบหมายให้เขียนบันทึกการเรียนรู้ในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต

ตาราง 2 ร้อยละของนักศึกษาพยาบาลที่บรรลุการสะท้อนคิดในระดับต่าง ๆ (n=116)

ระดับการสะท้อนคิด	บันทึกครั้งที่ 1	บันทึกครั้งที่ 4
0 = ไม่มีการสะท้อนคิด	14.72	0.00
1 = อธิบายประสบการณ์การเรียนรู้	85.28	100
2 = อธิบายความรู้สึกที่เกิดขึ้น	41.20	50.00
3 = อธิบายเหตุผลของการกระทำหรือความรู้สึก	42.30	93.00
4 = เชื่อมโยงประสบการณ์กับองค์ความรู้	25.60	91.30

จากตาราง 2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่าในการเขียนบันทึกการเรียนรู้ครั้งที่ 1 มีนักศึกษาบางส่วนที่ไม่สามารถเขียนบันทึกที่แสดงถึงทักษะสะท้อนคิดได้ คิดเป็นร้อยละ 14.72 และพบว่า ร้อยละของนักศึกษาที่บรรลุการสะท้อนคิดในขั้นสูงขึ้นจะค่อยๆ ลดลง โดยมีนักศึกษาเพียงร้อยละ 25.60 เท่านั้นที่บรรลุการสะท้อนคิดขั้นสูงสุด แต่หลังจากที่นักศึกษาผ่านการฝึกภาคปฏิบัติรายวิชาในสัปดาห์ที่ 3 การตรวจบันทึกการเรียนรู้ครั้งที่ 4

พบว่ามีนักศึกษาร้อยละ 91.30 ที่สามารถเขียนบันทึกการเรียนรู้ที่มีการสะท้อนคิดขั้นสูงที่มีการวิเคราะห์เชื่อมโยง จากการสะท้อนคิดในระดับ 5 อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่ามีนักศึกษาเพียงร้อยละ 50 ที่สามารถเขียนบอกความรู้สึกของตนเองในบันทึกการเรียนรู้

ตาราง 3 ผลการเปรียบเทียบคะแนนบันทึกการเรียนรู้ครั้งที่ 1 กับครั้งที่ 4 ของนักศึกษาพยาบาล (n = 116)

คะแนนบันทึกการเรียนรู้	*M*	*SD*	*t*	*p*
ครั้งที่ 1	2.07	1.66	13.27	< .046
ครั้งที่ 4	4.26	0.72		

จากตาราง 3 พบว่าระดับการสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาลในการเขียนบันทึกการเรียนรู้ครั้งที่ 4 เปรียบเทียบกับครั้งที่ 1 มีคะแนนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (t = 13.27, p < .05)

3. ความคิดเห็นของนักศึกษาพยาบาลต่อการเขียนบันทึกการเรียนรู้ในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต

ตาราง 4 ความคิดเห็นของนักศึกษาพยาบาลต่อการเขียนบันทึกการเรียนรู้ (n=116)

ความคิดเห็น	ระดับของความคิดเห็น				*M*	*SD*
	เห็นด้วยอย่างยิ่ง	เห็นด้วยปานกลาง	เห็นด้วยน้อย	ไม่เห็นด้วย		
1. ได้เรียนรู้จากเหตุการณ์รอบตัว	38.60	51.90	8.00	1.50	3.30	0.65
2. มองเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยมุมมองใหม่	45.80	45.60	8.60	0.00	3.36	0.64
3. ได้ค้นคว้าและเรียนด้วยตนเองมากขึ้น	44.10	44.30	10.50	1.10	3.31	0.70
4. มีความรับผิดชอบมากขึ้น	55.30	32.20	11.60	1.00	3.45	0.68
5. มีโอกาสประยุกต์ทฤษฎีลงสู่การปฏิบัติจริง	27.00	54.70	16.20	2.10	3.06	0.71
6. มีทักษะการตัดสินใจดีขึ้น	15.00	57.70	25.20	2.10	2.84	0.67
7. คิดทบทวนประสบการณ์ของตนเองทั้งทางบวกและทางลบ	70.80	27.20	2.00	0.00	3.68	0.50
8. ได้ฝึกคิดวิเคราะห์มากขึ้น	55.70	36.70	7.70	0.00	3.46	0.62
9. มีทักษะการสื่อสารดีขึ้น	26.00	52.30	20.70	1.00	3.03	0.71
10. การไตร่ตรองว่าเหตุการณ์ที่ฉันพบมีคุณค่าต่อฉันอย่างไร	52.70	40.30	6.40	5.10	3.43	0.63
11. ความไม่คุ้นเคยกับการเขียนบันทึกเป็นอุปสรรคของการเรียนรู้	47.10	33.10	16.20	3.60	3.22	0.84

ตาราง 4 (ต่อ)

ความคิดเห็น	ระดับของความคิดเห็น					
	เห็นด้วยอย่างยิ่ง	เห็นด้วยปานกลาง	เห็นด้วยน้อย	ไม่เห็นด้วย	*M*	*SD*
12. การมีเวลาอันจำกัดทำให้ฉันเรียนรู้ได้ไม่ดีเท่าที่ควร	35.60	42.10	16.20	6.10	3.07	0.86
13. คำชี้แจงที่น้อยเกินไปทำให้ฉันเขียนบันทึกได้ไม่ดี	33.60	42.10	19.60	4.70	3.04	0.84
14. การขาดสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ทำให้ฉันเขียนบันทึกได้ไม่ดี	20.70	48.10	27.50	3.60	2.87	0.79
15. การหาประเด็นการเรียนรู้ไม่ได้เป็นอุปสรรคของการเขียนบันทึก	55.20	27.10	14.10	3.60	3.35	0.86

จากตาราง 4 ความคิดเห็นของนักศึกษาพยาบาลต่อการเขียนบันทึกการเรียนรู้ พบว่านักศึกษาส่วนใหญ่เห็นประโยชน์ของการเขียนบันทึกการเรียนรู้รายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต โดยค่าเฉลี่ยมากที่สุด ในข้อ “ทำให้ฉันคิดทบทวนประสบการณ์ของตนเองทั้งทางบวกและทางลบ” (*M*=3.68, *SD*=0.50) รองลงมาในข้อ “ทำให้ฉันได้ฝึกคิดวิเคราะห์มากขึ้น” (*M*=3.46, *SD*=0.62) และข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ “ทำให้ฉันมีทักษะการตัดสินใจดีขึ้น” (*M*=2.84, *SD*=0.67) อย่างไรก็ตามพบว่ามีอุปสรรคหลายประการที่ทำให้นักศึกษาเขียนบันทึกการเรียนรู้ได้ไม่ดีเท่าที่ควร โดยเฉพาะความยากในการเขียน โดยไม่รู้ว่าจะเริ่มต้นเขียนอย่างไร จากความไม่คุ้นเคยกับการเขียนบันทึกการเรียนรู้และการมีเวลาอันจำกัด ซึ่งในการเขียนครั้งแรก ๆ ใช้เวลาในการเขียนนานมาก และนักศึกษาส่วนหนึ่งมองว่าการเขียนสะท้อนคิดเป็นภาระ นอกจากนี้ในการแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมของนักศึกษา พบว่าอาจารย์นิเทศมีบทบาทสำคัญที่จะช่วยสะท้อนให้นักศึกษาสามารถเขียนบันทึกการเรียนรู้ได้ดี

อภิปรายผล

ผลการวิจัยครั้งนี้พบประเด็นที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

1. การที่ผู้สอนได้ให้นักศึกษาเขียนบันทึกการเรียนรู้ ในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต ช่วยพัฒนาพฤติกรรมสะท้อนคิดของนักศึกษาได้ เนื่องจากการเขียนบันทึกการเรียนรู้ตามหัวข้อที่กำหนดในช่วงระยะเวลา 3 สัปดาห์ ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการคิดที่ต่อเนื่องของนักศึกษา (Koole, 2011; Williams & Wessel, 2004) ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ออกแบบการเขียนบันทึกการเรียนรู้ตามแนวคิด Reflective Cycle ของ Gibbs (1988) ซึ่งประกอบด้วยการคิด 6 ขั้นตอนได้แก่ 1) การคิดทบทวนรายละเอียดของเหตุการณ์ 2) การทบทวนความรู้สึกที่มีต่อเหตุการณ์ 3) การประเมินผลกระทบของเหตุการณ์ 4) การคิดเชื่อมโยงเหตุการณ์ตามหลักเหตุผล 5) การสรุปการเรียนรู้จากประสบการณ์และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง และ 6) การคิดวางแผนนำความรู้ไปใช้ในอนาคต ในการเขียนบันทึกการเรียนรู้แต่ละครั้งนักศึกษาจะต้องผ่านกระบวนการคิดทบทวน

และวิเคราะห์ประสบการณ์โดยไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ดังนั้นจึงทำให้เกิดพฤติกรรมการสะท้อนคิดหลังจากที่ผ่านการเขียนบันทึกการเรียนรู้หลาย ๆ ครั้ง การเขียนเกี่ยวกับประสบการณ์ในรูปแบบของการบันทึกการเรียนรู้จะทำให้ผู้เรียนเกิดความชัดเจนในความรู้และการกระทำของตนเอง นอกจากนี้ยังทำให้ผู้เรียนสามารถที่จะเปิดใจในการประเมินตนเอง ส่งเสริมทักษะการรู้จักตนเองมากขึ้น และสามารถส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาแนวความคิดของผู้เรียนในการมองย้อนถึงการกระทำของตนเองในแต่ละครั้งได้ เนื่องจากการเขียนจะช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นภาพของประสบการณ์ที่ผ่านมาของตนเองได้ชัดเจน มีการผสมผสานความคิดและสะท้อนความคิดของตนเอง

2. การเขียนบันทึกการเรียนรู้จะช่วยพัฒนาระดับการสะท้อนคิดและทักษะการคิดวิเคราะห์ของนักศึกษาได้ (Williams & Wessel, 2004) ผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับการวิจัยของ Williams & Wessel (2004) ที่พบว่าการเขียนบันทึกการเรียนรู้จะช่วยพัฒนาทักษะสะท้อนคิดของผู้เรียน โดยอธิบายว่าทักษะสะท้อนคิดของนักศึกษาเกิดขึ้นในขณะที่นักศึกษาทำการคิดทบทวนประสบการณ์และวิเคราะห์เชื่อมโยงเหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อนำมาเขียนในบันทึกการเรียนรู้ และการเขียนบันทึกการเรียนรู้ตามกรอบแนวคิด Gibbs'Reflective Cycle จะช่วยให้นักศึกษามีโอกาสคิดทบทวนเหตุการณ์ต่าง ๆ และมีการวิเคราะห์เหตุการณ์อย่างเป็นระบบ และการที่นักศึกษามีโอกาสคิดทบทวนหลาย ๆ ครั้งจะช่วยพัฒนาทักษะการสะท้อนคิดในระดับที่สูงขึ้น สอดคล้องกับการวิจัยของเชษฐา แก้วพรม (2556) พบว่า หลังการเขียนบันทึกพฤติกรรมสะท้อนคิดและระดับการสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาลเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ และพบว่านักศึกษาแสดงความคิดเห็นว่าการเขียนบันทึกสะท้อนคิดช่วยให้เกิดการพัฒนาในหลาย ๆ ด้าน เช่น การคิดวิเคราะห์ การตระหนักรู้ในตนเอง ทักษะการสืบค้นข้อมูล และทักษะการเขียน เป็นต้น นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า การที่ผู้สอนนำประเด็นที่พบในบันทึกการเรียนรู้มาใช้เป็นหัวข้อในการอภิปรายเชิงลึก สามารถช่วยให้นักศึกษาได้คิดทบทวน เชื่อมโยงความคิด เกิดการพัฒนากระบวนการคิดขั้นสูง ทำให้ผู้เรียนคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking) ซึ่งเป็นผลลัพธ์โดยตรงของกระบวนการสะท้อนคิด จะดึงประสบการณ์ในเชิงลึก ผู้เรียนจะใช้เวลาในการคิดพิจารณา ไตร่ตรอง อย่างรอบคอบในสถานการณ์หรือเหตุการณ์ที่ต้องเผชิญ โดยเฉพาะการฝึกภาคปฏิบัติ (Epp, 2008; Williams & Wessel, 2004) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาของยุวนิดา อารามรมย์, กิตติพร เนาว์สุวรรณ, ธิดารัตน์ สิงห์ศรี และกนกวรรณ ศิลปกรรม-พิเศษ พบว่า นักศึกษาพยาบาลที่มีประสบการณ์การฝึกภาคปฏิบัติมีค่าเฉลี่ยความสามารถด้านการคิดเชิงวิเคราะห์สูงกว่านักศึกษาที่ไม่มีประสบการณ์การฝึกภาคปฏิบัติ ในขณะที่นักศึกษาที่มีประสบการณ์การจัดกิจกรรมของสโมสรนักศึกษาต่างกันมีความสามารถด้านการคิดเชิงวิเคราะห์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3. การเขียนบันทึกการเรียนรู้ เป็นกิจกรรมการเรียนการสอนที่ช่วยส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองและสามารถสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้เรียน ผลการวิจัยครั้งนี้ สอดคล้องกับการศึกษาของ Chong (2009) ที่ใช้แบบสอบถามเพื่อถามความคิดเห็นของนักศึกษาพยาบาลภายหลังได้รับมอบหมายให้เขียนบันทึกการเรียนรู้ในระหว่างการเรียนภาคปฏิบัติการพยาบาล ซึ่งพบว่านักศึกษาส่วนใหญ่รู้สึกพึงพอใจกับกิจกรรมดังกล่าว และยังมองถึงประโยชน์ของการเขียนบันทึกการเรียนรู้ว่าช่วยให้เกิดการพัฒนาในหลาย ๆ ด้าน เช่น กระบวนการคิดวิเคราะห์ การเข้าใจตนเองจากการทบทวนตัวเองในแต่ละกิจกรรม การปฏิบัติการพยาบาล กระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง และทำให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจผู้อื่นจากการเรียนรู้การสะท้อนคิดของเพื่อน โดยเฉพาะจากการ

สะท้อนคิดจากอาจารย์นิเทศในการตรวจประเมินและสะท้อนคิด สิ่งสำคัญที่พบอีกอย่างหนึ่งคือ การเขียนสะท้อนคิดทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้จากการคิดถึงสิ่งที่ผ่านมามาอย่างรอบคอบ การสะท้อนความคิดโดยการเขียน จึงเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการอธิบายแนวความคิดและความเข้าใจในสถานการณ์ มีการแลกเปลี่ยนความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาการรู้จักตนเองมากขึ้น การเขียนสะท้อนคิดนี้ยังเหมาะกับผู้เรียนที่ไม่ค่อยชอบพูด ทำให้ผู้เรียนสามารถมีโอกาสได้แสดงความรู้สึกความคับข้องใจต่าง ๆ ที่ได้จากการฝึกปฏิบัติการพยาบาลกับผู้ป่วยจิตเวช และนำไปสู่การพัฒนาทักษะในการค้นหาวิธีการแก้ไขปัญหาต่อไป จึงสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้เรียนได้ อย่างไรก็ตาม ในการวิจัยครั้งนี้ พบว่า นักศึกษาได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับอุปสรรคของการเขียนบันทึกการเรียนรู้ในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลบุคคลที่มีปัญหาทางจิต เช่น ความยากในการเขียน โดยไม่รู้ว่าจะเริ่มต้นเขียนอย่างไร จากความไม่คุ้นเคยกับการเขียนบันทึกการเรียนรู้ และการมีเวลาอันจำกัด ซึ่งในการเขียนครั้งแรก ๆ ใช้เวลาในการเขียนนานมาก ซึ่งรบกวนเวลาการทำรายงานกรณีศึกษาในการฝึกภาคปฏิบัติของนักศึกษา และนักศึกษาส่วนหนึ่งมองว่าการเขียนสะท้อนคิดเป็นภาระในช่วงสัปดาห์แรก เป็นต้น ซึ่งในการศึกษาของ Chong (2009) นักศึกษาก็แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับอุปสรรคของการเขียนบันทึกการเรียนรู้ในลักษณะคล้ายคลึงกัน ผลการวิจัยยังพบว่า อาจารย์นิเทศมีความสำคัญในการช่วยเหลือนักศึกษาให้สามารถเขียนบันทึกการเรียนรู้ได้ ผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ Hong & Chew (2008) ที่พบว่าอาจารย์ผู้สอนมีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือให้นักศึกษาเกิดการสะท้อนคิด อย่างไรก็ตาม กรณีที่มีผู้สอนหรือผู้นิเทศหลายคน การชี้แนะในทิศทางเดียวกันเป็นสิ่งจำเป็น ที่ช่วยให้นักศึกษาเกิดการพัฒนาทักษะสะท้อนคิดได้เป็นอย่างดี

การนำผลการวิจัยไปใช้

1. นำข้อมูลไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนทางการพยาบาล โดยวิธีการเขียนบันทึกสะท้อนคิด โดยการกำหนดประเด็นในการเขียนบันทึก และเกณฑ์การให้คะแนนที่ชัดเจน

2. พัฒนาสมรรถนะอาจารย์ด้านการจัดการเรียนการสอนที่เน้นการจัดการเรียนรู้แบบสะท้อนคิด โดยเฉพาะเทคนิคการตั้งคำถามเพื่อการเรียนรู้ การเขียนบันทึกสะท้อนคิด การให้ข้อมูลย้อนกลับ และการเสริมแรงทางบวก เพื่อส่งเสริมการพัฒนาทักษะทางปัญญาแก่ผู้เรียน

3. นำการจัดการเรียนรู้แบบสะท้อนคิดไปใช้ร่วมกับวิธีการสอนแบบอื่น ๆ เพื่อศึกษาประสิทธิภาพการสอนที่เน้นการพัฒนาทักษะทางปัญญา และศึกษาผลลัพธ์การเรียนรู้ด้านทักษะการคิด

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการศึกษาผลของการเขียนบันทึกการเรียนรู้ต่อระดับการพัฒนาการคิดวิเคราะห์ของนักศึกษาในรายวิชาอื่น ๆ ทั้งรายวิชาทฤษฎีและรายวิชาปฏิบัติ

2. ควรทำการศึกษาผลของการจัดการเรียนรู้แบบสะท้อนคิดต่อพฤติกรรมมุ่งหวังอื่น ๆ เช่น การตระหนักรู้ในตนเอง การคิดอย่างมีวิจารณญาณ หรือการดูแลอย่างเอื้ออาทร เป็นต้น

รายการอ้างอิง

เชษฐา แก้วพรม. (2556). การพัฒนาทักษะสะท้อนคิดของผู้เรียนพยาบาลด้วยการเขียนบันทึกการเรียนรู้ในรายวิชาการสอนและการให้คำปรึกษาทางสุขภาพ. **วารสารวิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้า จันทบุรี**, 24(2): 12-20.

เบญจวรรณ ถนอมชยธวัช, ผ่องศรี วาณิชย์ศุภวงศ์, วุฒิชัย เนียมเทศ และณัฐวิทย์ พจนตันติ. (2559). ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21: ความท้าทายในการพัฒนานักศึกษา. **วารสารเครือข่ายวิทยาลัยพยาบาลและการสาธารณสุขภาคใต้**, 3(2): 208-222.

พิมพาภรณ์ กลั่นกลิ่น, นิตยา ไทยาภิรมย์ และพัชรี วรกิจพูนผล. (2551). ประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านบันทึกสะท้อนคิดประจำวันในการฝึกปฏิบัติการสร้างเสริมสุขภาพเด็กของนักศึกษาพยาบาล**. วารสารการพยาบาลและการศึกษา**, 1(2): 2-18.

ยุวนิดา อารามรมย์, กิตติพร เนาว์สุวรรณ, ธิดารัตน์ สิงห์ศรี และกนกวรรณ ศิลปกรรมพิเศษ. (2559). ปฏิสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์การฝึกภาคปฏิบัติและประสบการณ์การจัดกิจกรรมของสโมสรนักศึกษาที่มีผลต่อความสามารถด้านการคิดเชิงวิเคราะห์ของนักศึกษาพยาบาล. **วารสารเครือข่ายวิทยาลัยพยาบาลและการสาธารณสุขภาคใต้**, 3(2): 208-222.

ศิราณี เก็จกรแก้ว. (2552). การจัดการเรียนการสอนภาคปฏิบัติโดยวิธีการส่งเสริมการสะท้อนคิด. **วารสารการพยาบาลและสุขภาพ**, 3(3): 10-17.

Andrews, M. (1996). Using Reflection to Developclinical Expertises. **British Journal of Nursing,** 5(8): 508-513.

Atkins, S. & Murphy, K. (1993). Reflection: A Reviewof The Literature. **Journal of Advanced Nursing**, 18(8): 1199-1192.

Bulman, C. & Schutz, S. (2013). **Reflective Practice in Nursing.** (5th ed). Oxford: Wiley-Blackwell

Chirema, K. D. (2007). The Use of Reflective Journals in The Promotion of Reflection and Learning in Post-Registration Nursing Students. **Nurse Education Today**, 27(3): 192-202.

Chong, M. C. (2009). Is Reflective Practice a Useful Task for Student Nurses?. **Asian Nursing** Research, 3(3): 111-120.

Epp, S. (2008). The Value of Reflective Journaling in Undergraduate Nursing Education: a Literature Review. **International Journal of Nursing Studies**, 45(9): 1379-1388.

Gibbs, G. (1988). **Learning by Doing: A Guide to Teaching and Learning Methods**. Oxford: Oxford Further Education Unit.

Hong, L. P. & Chew, L. (2008). Reflective Practice from the Perspectives of the Bachelor of Nursing Students in International Medical University (IMU). **Singapore Nursing Journal,** 35(3): 5-15.

Koole, S. (2011). Factors Confounding the Assessment of Reflection: a Critical Review. **BMC Medical Education**. 11: 104. Doi: 10.1186/1472-6920-11-104.

Sobral, D. T. (2005). Medical Students' Mindset for Reflective Learning: a Revalidation Study of the Reflection-In-Learning Scale. **Advance in Health Science Education**, 10(4): 303-314.

Williams, R. M. (2000). Assessing the Reliability of Grading Reflective Journal Writing. **Journal of Physical Therapy Education**, 14(2): 23-26.

Williams, R. M. & Wessel, J. (2004). Reflective Journal Writing to Obtain Student Feedback About Their Learning During the Study of Chronic Musculoskeletal Conditions. **Journal of Allied Health**, 33(1): 17-23.